Het verrassende samenspel tussen co-creatie, persoonsvorming en socialisatie

Onderwijs innoveren door het werken met intergenerationele leergemeenschappen

Inleiding

In de propedeuse van de opleiding Toegepaste Gerontologie (TG) van Hogeschool Windesheim voltrok zich vorig collegejaar een gedurfd experiment. Docenten, studenten en ouderen creëerden samen een intergenerationele leeromgeving waarbij de dynamiek tussen co-creatie, persoonsvorming en socialisatie vrij spel kreeg. Het verantwoordelijke innovatieteam vertaalde de uitgangspunten van co-creatie naar een innovatietraject waarin radicaal afgerekend werd met geldende onderwijskundige uitgangspunten. Op voorhand was er weinig uitgewerkt vanaf de tekentafel; zo was er geen onderwijsprogramma en ook de klassieke toets ontbrak. Wel was er de volle vrijheid voor vier kleinschalige leergemeenschappen om hun eigen weg te bewandelen. Ook had het innovatieteam een aantal inhoudelijke en procesmatige uitgangspunten beschreven waarop steeds werd teruggegrepen in de verschillende fasen van het experiment. Het proces van analyseren en terugblikken de afgelopen maanden bleek minstens net zo spannend en leerzaam als het experiment zelf. In dit artikel delen we onze ervaringen. We beschrijven de belangrijkste inhoudelijke uitgangspunten, het proces en de leeropbrengsten bij alle betrokkenen. Dit alles mondt uit in een aantal ontwerpcriteria voor kleinschalige intergenerationele leergemeenschappen. Afsluitend blikken we vooruit, in de door Corona getekende toekomst.

Goed onderwijs en de rol van kleinschalige intergenerationele leergemeenschappen

In de strategische agenda voor het Hoger Onderwijs wordt goed onderwijs als volgt omschreven: “goed onderwijs is kleinschalig en responsief, geeft ruimte voor ontmoeting en samenwerking” (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2015). In navolging van Biesta (Biesta, 2015) wordt er gepleit om, naast kwalificatie, meer aandacht te besteden aan de andere twee kernopgaven van het onderwijs: persoonsvorming (subjectificatie) en socialisatie. De vormende taak van het onderwijs moet meer aandacht krijgen. Kleinschalige leergemeenschappen kunnen hier een cruciale rol in spelen.

Co-creatie

De toekenning van een Comenius innovatiebeurs maakt het mogelijk om in september 2018 te starten met een bijzonder innovatietraject. Bijzonder omdat wij besluiten dat we verder willen gaan dan het inrichten van een kleinschalige leergemeenschap (KLG) waarin de vormende taak van het onderwijs centraal staat. We kiezen ervoor om co-creatie als doelstelling toe te voegen. Deze keuze hiervoor is geen toevallige; co-creatie vormt in het Landelijk opleidingsprofiel van de TG de rode draad tussen alle competenties. Co-creatie verwijst naar de beroepscompetentie ‘Co-creëren, verbinden en samenwerken’ en is als volgt omschreven: ‘Bij het ontwikkelen en realiseren van leeftijdsvriendelijke diensten verbindt de toegepast gerontoloog oudere mensen met andere belanghebbenden en faciliteert dit samenwerkingsproces. Het doel van de samenwerking is gezamenlijk, in co-creatie, te komen tot waardevolle, leeftijdsvriendelijke diensten (Schoenmaker , Harps-Timmerman, & van Duuren, 2016).

Essentieel in het proces van co-creatie (de praktijk) zijn de volgende uitgangspunten: er is sprake van gelijkwaardige invloed, gedeeld eigenaarschap en gemeenschappelijke doelen, waarbij iedereen verwacht te profiteren van de opbrengsten van het proces. Jukema (2018) voegt, in zijn lectorale rede 'Co-creatie van gepersonaliseerde zorg', nog een belangrijk extra perspectief toe; namelijk co-creatie als uitdrukking van waarde erkenning. Hij zegt*: 'In en door co-creatie wordt erkend dat de bijdragen – kennis, ervaring, expertise, netwerken, middelen – van alle betrokkenen noodzakelijk zijn. Je wordt gehoord, gezien en erkend. Je doet ertoe. Een moreel ijkpunt voor co-creatie is dan ook te omschrijven als 'de erkenning van de inbreng van alle betrokkenen.'*

Verloop van het proces

Het inrichten van de oefenruimte

De keuze om co-creatie toe te voegen als doelstelling van de KLG's vertaalt zich in een aantal radicale beslissingen. Immers, gelijkwaardige invloed en gedeeld eigenaarschap laten zich niet rijmen met een dichtgetimmerd onderwijsprogramma. En er speelt nog een fundamentele kwestie: de toets. Normaal het startpunt van onderwijsontwikkeling. Hoe beoordelen we de mate waarin een student gewerkt heeft aan zijn socialisatie of persoonlijke ontwikkeling? Hoe verhoudt een beoordeling zich tot het uitgangspunt dat er erkenning en waardering is voor de inbreng van alle betrokkenen? Staat dat niet haaks op een situatie waarin de ene betrokkene (de docent) uiteindelijk toch een oordeel uitspreekt over de inbreng van de andere betrokkene (de student)?
We worstelen met de traditionele manier van onderwijsontwikkeling en kiezen voor een andere aanpak. *Wat als we* de KLG's typeren als vrije oefenruimte? Een oefenruimte waarin *alle* deelnemers kunnen oefenen, zonder zich op te hoeven maken voor een repetitie? *Wat als* wij niet de inhoud, vorm en werkwijze vaststellen, maar ons beperken tot het regelen van de randvoorwaarden die het systeem van ons vraagt: omvang credits, aantal en duur van de geroosterde bijeenkomsten, een (basale) studiewijzer en de toets. En wat als we voor een toetsvorm kiezen gebaseerd op actieve deelname die 'slechts' beoordeeld wordt met een voldaan in plaats van een cijfer?

Wat als wij erop vertrouwen dat studenten, docenten en ouderen in staat zijn om in gezamenlijkheid zelf betekenis te geven aan hun eigen oefenruimte?

Ruimte voor het laten ontstaan van olifantenpaadjes

We besluiten los te laten en op avontuur te gaan. Vermaak (2018) noemt dit kleine aanmodder-initiatieven. Ja zeggen tegen het niet zeker weten. Tegen het nemen van risico's dus. Het sterkt ons dat hij hierbij ook opmerkt dat innovatie juist gebaat is met ruimte voor prutserijen. Dat het precies dáár gebeurt. Geen dichtgetimmerde plannen dus. Wel de ontwikkeling van een eerste prototype van een KLG.

Figuur 1: Visuele weergave van een kleinschalige intergenerationele leergemeenschap in de propedeuse van Toegepaste Gerontologie

De bagage die we meegeven is minimaal. Hier wordt verschillend op gereageerd. De deelnemende ouderen hebben zin in een avontuur en staan te trappelen om op pad te gaan. De studenten kijken ons ongelovig aan; een module die ze samen zelf in mogen vullen en geen toets aan het eind? De één vraagt zich af waar het addertje onder het gras blijft en de ander vraagt zich vertwijfeld af hoe je dan als student weet of je het wel of niet 'goed' doet. De docenten blijken verrassend eensgezind in hun reactie. De studiewijzer behandelt voornamelijk de WHY, maar geeft weinig handvatten voor de HOW en WHAT van de geplande acht bijeenkomsten. We hadden verwacht dat hier reactie op zou komen. Niets blijkt minder waar. De wens om zelf in de eigen KLG de inhoud, vorm en werkwijze te bepalen overheerst. "Als we er niet uitkomen dan horen jullie het wel…" En zo besluiten we in gezamenlijkheid om ruimte te geven aan het laten ontstaan van vier olifantenpaadjes.

De kracht van korte iteraties

We hebben als innovatieteam geen idee hoe het proces zich de komende weken zal ontwikkelen. Vier verschillende KLG's die elk een eigen pad gaan lopen. Gaat dat wel goed? Hoe gaan we dit straks verantwoorden? We besluiten de reis van de KLG's nauwlettend te volgen en te documenteren. Hierbij laten we ons inspireren door de uitgangspunten van design thinking. Vanuit deze optiek bezien we elke KLG als een team dat experimenteert met het zoeken van de juiste vorm voor dat specifieke team. Dat betekent dat we in de KLG's een proces kunnen waarnemen dat bestaat uit schetsen, experimenteren en reflecteren. Stompff (2018) vergelijkt dit proces met dat van de kunstenaar die in een schijnbaar eindeloze reeks iteraties zijn kunstwerk creëert. Op een vergelijkbare wijze creëert elk KLG-team zijn eigen werkwijze. Op maat gemaakt door het uitvoeren van meerdere iteraties.

Resultaten

Ieder zijn eigen route: vier olifantenpaadjes in de praktijk

In februari 2019 starten vier KLG's met het ontwerpen van hun eigen pad. Elke groep maakt eigen keuzes over vorm, inhoud en werkwijze. Hier zijn opmerkelijke verschillen in te onderscheiden, want waar de één start met een gesprek over leerdoelen (wat willen we *leren*) verkent de ander eerst de mogelijke onderwerpen die besproken kunnen worden (wat willen we *bespreken*). In de andere twee groepen vraagt de werkwijze (hoe willen we *samenwerken*) van de KLG de nodige aandacht. Hier zijn meerdere schetsen nodig voordat er een vorm gevonden wordt die voor iedereen werkt. Bij KLG 3 vraagt dit proces zoveel tijd dat er door de deelnemers achteraf gezegd wordt dat ze eigenlijk pas aan het einde van het semester echt goed 'op gang' kwamen. In KLG 4 vindt een open en leerzaam gesprek plaats over de behoefte aan structuur enerzijds versus de behoefte aan een meer organisch verloop van het proces anderzijds. Gelijkwaardige invloed en gedeeld eigenaarschap blijken hierbij waardevolle uitgangspunten en nodigen de deelnemers uit om echt in dialoog te gaan met elkaar.

In alle groepen is ruim aandacht voor het creëren van sfeer. Koffie, thee en (zelfgebakken) koekjes staan bij alle groepen als vast onderdeel op het menu. Maar ook een "rustige landing" blijkt belangrijk. Een soort informele opstarttijd met ruimte voor een spelletje, een grapje, muziek, even terugkijken naar vorige keer en vragen hoe iedereen er nu bij zit. Meerdere groepen hebben voor andere ontmoetingsplekken dan het leslokaal gekozen: een gezellige koffiecorner, de buitenlucht of een activiteit met ouderen.

Vier groepen, vier olifantenpaadjes. En toch… in alle groepen zijn vergelijkbare onderwerpen aan bod gekomen. Een brede waaier van maatschappelijke thema's is besproken, variërend van nepnieuws, euthanasie en geloof versus wetenschap tot diversiteit, verslaving en morele dilemma's. De persoonlijke betrokkenheid bij de thema's leidde tot mooie gesprekken waarin oprechte nieuwsgierigheid naar elkaars standpunten ontstond. Geen discussie die de verschillen versterkte, maar een open dialoog waarin juist het inzicht en het begrip voor elkaars perspectieven centraal stond.

In de volgende paragrafen werken we per deelnemersgroep de leeropbrengsten van de KLG uit.

Leeropbrengsten van studenten

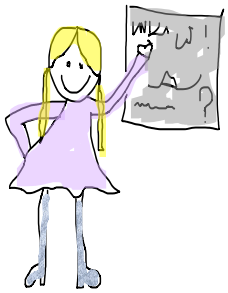
'Dat je vrij mag zeggen wat je wilt en dat eigenlijk helemaal niets gek is. Want we hebben het toch over onderwerpen gehad waar je normaal gesproken niet over zou praten en waar ook niet iedereen over durft te praten'.

'Want niemand is hetzelfde, iedereen heeft een eigen mening, een eigen blik er op. En je moet dus iedereen gewoon in zijn eigen waarde laten. Dat is echt iets wat ik mee zou nemen in de toekomst: 'Goh laat maar los'.

De KLG wordt door studenten ervaren als:

1. Een veilige plek waar ze de vrijheid voelen om zichzelf te zijn en zich kwetsbaar op durven te stellen
2. Een intergenerationele leergemeenschap waar jong en oud met elkaar in dialoog gaan en leren van elkaars 'eigentijdse' perspectieven
3. Een onderwijscontext waarin ze eigenaarschap ervaren en durven pakken
4. Een oefenruimte waar ze met nieuw gedrag durven te experimenteren die hun persoonlijke en professionele identiteit raken
5. Een 'oordeelvrije' setting waar ze nieuwe perspectieven leren kennen door:
    - het voeren van een open dialoog
    - te luisteren naar elkaar
    - niet te oordelen (goed of fout doet er niet toe)
    - zich bewust te worden van hun eigen waarden & normen en die van de ander

Leeropbrengsten van docenten

'Ik heb geprobeerd achterover te gaan zitten en veel vragen te stellen. Ik was met deze houding de bijeenkomst ook ingegaan en dat is me redelijk goed gelukt. Door zo min mogelijk te sturen en vooral veel vragen te stellen i.p.v. te vertellen wat ik vind heb ik de ander ruimte gegeven en niet mijn mening opgedrongen.

'Dus er is een stap tussen benoemen van gedeeld eigenaarschap en het daadwerkelijk ervaren. En bij het laten zien wordt het pas echt. Ergens gebeurt dat in een proces.'

De KLG wordt door docenten ervaren als:

1. Een intergenerationele plek waar ze met studenten en senioren in dialoog gaan en leren van elkaars 'eigentijdse' perspectieven
2. Een oefenplek waar ze met nieuw gedrag kunnen experimenteren die hun persoonlijke en professionele identiteit raken
3. Een leerzame setting waarin ze:
    - ervaren dat gedeeld eigenaarschap, gelijkwaardige invloed en co-creatie tussen alle deelnemers een andere rol van de docent vraagt
    - aan den lijve de complexiteit en gelaagdheid ervaren van gedeeld eigenaarschap, gelijkwaardige invloed & co-creatie
    - urgentie ervaren dat leren (als docent) tijd vraagt om stil te staan en te reflecteren (individueel & gezamenlijk)

Leeropbrengsten van senioren

'Dat ik niet wordt gevraagd in de groep als 'de oudere' …nee.. je was elkaars gelijke. En daar ben ik aan gaan werken en toen ben ik heel anders gaan kijken. En ging ik er met plezier naar toe.

Net als bij de 1e keer verwonder ik mij over de volledige openheid en het gemak waarmee iedereen ook haar zwakte, zoektocht en worsteling met elkaar deelt.

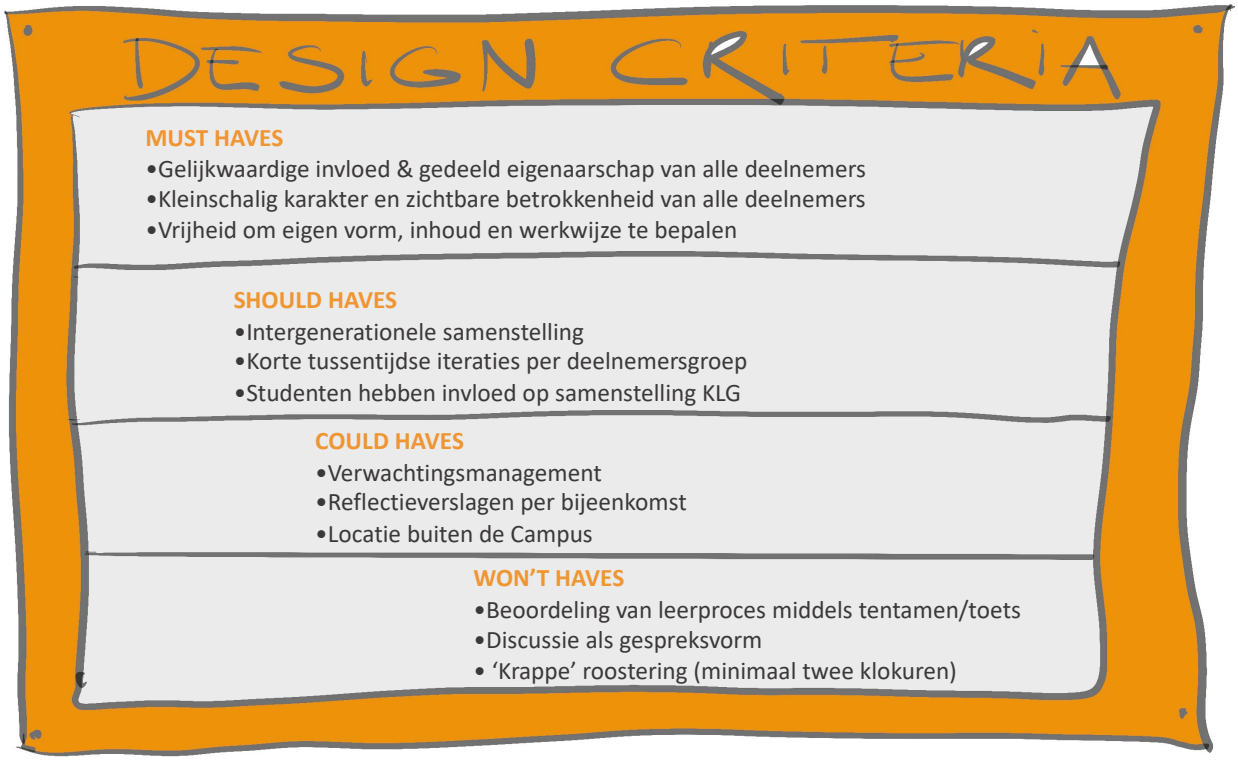
De KLG wordt door senioren ervaren als:

1. Een leerzame setting waarin ze leren en ontdekken dat:
   - kennisoverdracht en leren op verschillende manieren kan en dat een goede voorbereiding niet noodzakelijk is om een waardevol resultaat te behalen
   - een goede, veilige sfeer voorwaardelijk is voor vertrouwen, kwetsbaarheid, openheid en respect
   - jongeren maatschappij-bewustzijn op een andere manier 'kleuren' dan senioren
   - oud ook van jong kan leren zodra je gelijkwaardig als mensen met elkaar in gesprek gaat
   - ze hun eigen behoefte aan structuur los kunnen laten omwille van het organische verloop van het proces
2. Een intergenerationele gemeenschap waar ze met docenten en studenten in dialoog gaan en leren van elkaars 'eigentijdse' perspectieven

Ontwerpcriteria voor kleinschalige leergemeenschappen

Het eerste deel van ons avontuur zit erop. We hebben ruimte geboden aan studenten, docenten en ouderen om naar eigen inzicht hun oefenruimte in te richten. Een bewuste keuze om los te laten en vertrouwen te hebben dat zij in staat zijn om in gezamenlijkheid zelf betekenis te geven aan deze oefenruimte. Tijdens dit avontuur hebben we vier olifantenpaadjes zien ontstaan met elk hun eigen dynamiek en karakter. Uit de leeropbrengsten zien we dat elke route bijdraagt aan het behalen van de doelstellingen van de module: (1) de KLG is een gemeenschap van meerdere generaties die samen maatschappelijke thema's verkennen door het voeren van een open dialoog; (2) de KLG is een leeromgeving waarin ruimte is om jezelf te vormen en te ontdekken wie je bent en wat je belangrijk vindt door de interactie met elkaar; (3) de KLG is een onderwijsmodule waarbij vorm, inhoud en werkwijze bepaald worden door alle deelnemers op basis van gelijkwaardige invloed en gedeeld eigenaarschap.

De KLG heeft zich in onze eerste pilot overtuigend bewezen als een leerzame oefenruimte voor alle deelnemers. Voor de avonturiers onder ons die enthousiast zijn geworden door ons expeditie verhaal delen we graag de ontwerpcriteria voor het creëren van een kleinschalige leergemeenschap.

figuur 2: Design criteria KLG's (www.designabetterbusiness.com)

De blik naar de toekomst

De rol van KLG's in 1,5 meter onderwijs

De ervaringen van ons eerste avontuur smaakten naar meer. Ouderen en docenten stonden vol enthousiasme klaar om in februari 2020 te starten met onze tweede expeditie. Vlak na de start van de KLG's veranderde ons onderwijsklimaat echter radicaal door de Corona crisis. Geen KLG's meer in intieme setting op school, maar online ontmoetingen in teams. Daar waren we niet op voorbereid. Het volgende citaat van een oudere deelnemer beschrijft treffend wat dit betekende: *"Wat is dat behelpen zeg, dat online gedoe. Een grote verschraling. Daarnaast mag ik natuurlijk niet vergelijken, maar ik ontkom er niet aan. Werelden van verschil tussen vorig jaar en dit jaar."*

In het omschakelen naar 1,5 meter onderwijs bleek de aandacht vooral uit te gaan naar de kwalificerende taak van het onderwijs (Bast, 2020). En dat terwijl de aanleiding voor ons experiment juist gelegen was in het meer aandacht vrijmaken voor de andere twee kernopgaven van het onderwijs: persoonsvorming (subjectificatie) en socialisatie. In een online setting bleek dit lastig vorm en inhoud te geven. De consequenties van het gebrek aan 'echte' ontmoeting werd in alle KLG's gevoeld. Tegelijkertijd wordt de behoefte (en noodzaak) van echte ontmoeting binnen en buiten het onderwijs steeds sterker gevoeld. Een lastig te overbruggen paradox? De oplossing is wellicht eenvoudiger dan je denkt maar vraagt wel een reframing van de manier waarop we nu het huidig onderwijs vertalen van een offline naar een online variant. Essentiele basisbehoeften zoals het gevoel van verbinding ervaren en ergens bij horen staan onder druk in onlineonderwijs. De KLG kan deze lacune opvullen. Belangrijke aandachtpunten hierbij zijn studenten controle, eigenaarschap en verantwoordelijkheid geven. Communities of Learning zoals de KLG spelen hier een belangrijke rol in.

Interactieve workshop

De Comenius onderwijsinnovatiebeurs bood ons de ruimte om in de propedeuse van Toegepaste Gerontologie te experimenteren met het vormen van kleinschalige, intergenerationele leergemeenschappen. Een mooi en leerzaam innovatietraject waarvan we de resultaten graag delen met een brede groep geïnteresseerden uit het (hoger) onderwijs. Naast dit artikel hebben we ook een interactieve workshop ontwikkeld. In deze workshop nemen we deelnemers mee op het avontuur dat wij in dit experiment beleefd hebben. Op basis van ervarend leren ontdekken deelnemers wat er kan gebeuren als je het lef hebt om los te laten. Want weggaan van de gebaande paden biedt ruimte biedt voor het ontstaan van olifantenpaadjes. En juist deze paadjes zijn van onschatbare waarde in betekenisvol onderwijs. Er bestaat niet één uniform recept voor het ontwikkelen van KLG's. In deze workshop nodigen we je uit om te onderzoeken hoe het olifantenpaadje in jouw opleiding er uit kan zien. Nieuwsgierig? Neem dan contact met ons op. We verzorgen graag een inspirerende workshop waarin al je zintuigen geprikkeld worden.

Bibliografie

Biesta, G. J. (2015). Het prachtige risico van onderwijs. Culemborg: Phronese.

Jukema, J. S. (2018). Co-creatie van gepersonaliseerde zorg. Saxion.

Last, B. (2020, mei 3). Opgehaald van LinkedIn: https://www.linkedin.com/pulse/hoger-onderwijs-de-15m-samenleving-didactische-scenarios-barend-last/

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2015). *Strategische agenda voor hoger onderwijs.* Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, directie Hoger Onderwijs en Studiefinanciering, Den Haag.

Schoenmaker , E., Harps-Timmerman, A., & van Duuren, H. (2016). *Leeftijdsvriendelijke dienstverlening in co-creatie met oudere mensen. Landelijk opleidingsprofiel van de bachelor toegepaste gerontologie.* Zwolle/Eindhoven.

Stompff, G. (2018). Design thinking. In *Design thinking, radicaal veranderen in kleine stappen.* Amsterdam: Boom.

Vermaak, H. (2018). Jaarcongres veranderkunde. *Kan jij nog gewoon aanklooien.* Utrecht.

Contactgegevens projectgroep Comeniusbeurs Teaching Fellow

"De kracht van leren en co-creëren in kleinschalige leergemeenschappen"

Mieke Veerman: senior docent Hogeschool Windesheim | Toegepaste Gerontologie|Teaching Fellow
Annelies Harps-Timmerman: senior docent Hogeschool Windesheim |Toegepaste Gerontologie
Ton Zondervan: senior docent en onderzoeker Hogeschool Windesheim |Teacherscollege
Jacqueline van Alphen: gepensioneerd docent Hogeschool Windesheim|
Maaike Telnekes: student Toegepaste Gerontologie
Mira de Valk: student Toegepaste Gerontologie

Reacties op het artikel kunt u sturen naar: mieke.veerman@windesheim.nl